

**Univerzita Karlova v Praze
Právnická fakulta**

**K právní úpravě otázky smrti člověka a prohlášení za mrtvého podle ABGB
a NOZ**

Studentská vědecká a odborná činnost

Kategorie: magisterské studium

Čestné prohlášení a souhlas s publikací práce

Prohlašuji, že jsem práci předkládanou do VII. ročníku Studentské vědecké a odborné činnosti (SVOČ) vypracoval(a) samostatně za použití literatury a zdrojů v ní uvedených. Dále prohlašuji, že práce nebyla ani jako celek, ani z podstatné části dříve publikována, obhájena jako součást bakalářské, diplomové, rigorózní nebo jiné studentské kvalifikační práce a nebyla přihlášena do předchozích ročníků SVOČ či jiné soutěže.

Souhlasím s užitím této práce rozšiřováním, rozmnožováním a sdělováním veřejnosti v neomezeném rozsahu pro účely publikace a prezentace PF UK, včetně užití třetími osobami.

V Praze, dne 15. 04. 2014.

.....
Žaneta Pokorná

Obsah

1. Úvod	1
2. Smrt člověka.....	3
3. Všeobecný zákoník rakouský	4
3.1. Nasciturus.....	4
3.2. Nezvěstnost a domněnka smrti	5
3.3. Řízení o prohlášení za mrtva	9
4. Nový občanský zákoník.....	14
4.1. Právní osobnost člověka	14
4.2. Důkaz smrti.....	15
4.3. Nezvěstnost, domněnka smrti a prohlášení za mrtvého	16
5. Komparace ABGB a NOZ.....	18
Seznam literatury.....	24
Použité prameny	25

1. Úvod

Institut prohlášení za mrtvého je jednou z mnoha oblastí, jichž se výrazně dotkla poslední rekodifikace soukromého práva v České republice. Základním ideovým zdrojem rekodifikace se stal vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937¹, který nebyl přijat v důsledku událostí po mnichovské dohodě. Tento vládní návrh byl modernizační revizí rakouského občanského zákoníku s odkazem na tradici středoevropského právního myšlení a římskoprávní obecné zásady.² Z toho důvodu slouží tato práce jako komparativní studie právní úpravy smrti člověka a prohlášení za mrtvého podle nového občanského zákoníku³ („dále jen NOZ“) a všeobecného zákoníku rakouského.

Všeobecný zákoník rakouský z roku 1811⁴ („dále jen ABGB“) je až dosud vnímaný jako obdivuhodné filosofické a myšlenkově jednotné dílo, v němž bylo na počátku 19. století kodifikováno obecné soukromé právo. ABGB byl do československého práva přejat v roce 1918 tzv. recepční normou⁵ a platil pouze pro české území (Čechy, Moravu a Slezsko) až do roku 1950^{6,7}.

Práce je členěna do čtyř tematických kapitol, pojednávajících o smrti člověka z medicínského hlediska, s níž jsou spojeny právní důsledky a popisuje právní úpravu důkazu smrti, domněnky smrti a prohlášení za mrtvého zvláště v ABGB a NOZ.

Cílem této práce je s využitím deskriptivní, analytické a komparativní metody popsat právní úpravu každého z obou shora uvedených zákoníků zvláště a v závěru zachytit a zhodnotit jejich podobnosti a odlišnosti. Práce vychází převážně z textu zákonů z let 1811, 1918 a 2012 s využitím komentářů glosujících příslušnou právní úpravu ABGB a dále z archivních materiálů Archivu hlavního města Prahy.

---

¹ Viz důvodová zpráva k zákonu č. 89/2012 Sb., občanský zákoník; in Eliáš, K. a kol., Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem, Nakladatelství Sagit, a. s., Ostrava 2012.

² K tomu viz např. článek Kuklík, J., Pokus o přijetí Československého občanského zákoníku 1918-1948, in Dvořák, J., Malý, K. a Adamová, K., 200 let Všeobecného občanského zákoníku, Wolters Kluwer ČR, Praha 2011. Vládní návrh občanského zákoníku z roku 1937 viz digitální knihovna PSP ČR, dostupná na www.psp.cz.

³ Zákon č. 89/2012 Sb. občanský zákoník, („dále jen NOZ“).

⁴ Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., Všeobecný zákoník rakouský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch), vydaný pro území habsburské monarchie dne 1. června 1811, („dále jen ABGB“).

⁵ Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného Československého státu ze dne 28. října 1918.

⁶ Zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník ze dne 25. října 1950. K tomu viz např. Kuklík, J., Vývoj československého práva 1945-1989, Linde, Praha 2009, s. 518.

⁷ V některých případech ABGB platil až do roku 1965, např. u námezdní smlouvy; viz např. článek Vojáček, L., Když služební smlouva dosluhovala, in Dvořák, J., Malý, K. a Adamová, K., 200 let Všeobecného občanského zákoníku, Wolters Kluwer ČR, Praha 2011.

Dosud neexistuje k NOZ žádná judikatura a literatura, která by upřesňovala, jak se v určitých situacích bude postupovat, ale s ohledem na podobnost, místy téměř totožnost s právní úpravou ABGB se v nejasných situacích může postupovat obdobně.⁸

---

⁸ Viz např. III. ÚS 77/97 ze dne 8. července 1997, „...zásad uznávaných až do zrušení obecného zákoníku občanského z roku 1811 je třeba dbát i v současné době a z nich při aplikaci současného práva vycházet, a to zejména tam, kde současná právní úprava vykazuje mezery, které nezbyvá než překlenout výkladem.“.

2. Smrt člověka

V 19. a 20. století byla smrt člověka na území Československé republiky vnímána odlišněji, než je tomu dnes. Nebyl právně upraven postup při ohledávání těla zemřelého. Nezřídka se stávalo, že při úmrtí člověka nebyl přivolán lékař, pouze místní farář.

Smrt byla definována jako okamžik, kdy se člověku zastavily pohyby srdce a dýchání. Tyto dvě skutečnosti však nenastávají vždy obě zároveň, mnohdy se srdce pohybuje i několik minut poté, co člověk přestal dýchat.⁹

Smrt člověka, nebo nález těla se ohlašoval matrikám.¹⁰ V roce 1784 byly matriky poprvé prohlášeny veřejnými listinami,¹¹ vznikly předtištěné rubriky. Po legalizaci evangelického náboženství, které mělo významný vliv na vedení matrik, spravovali matriky i evangeličtí duchovní.¹² Zpočátku je evidovali pro své soukromé účely a měli ohlašovací povinnost ohledně všech svých úkonů v této agendě vůči katolickým farářům. Na základě této ohlašovací povinnosti docházelo i k vedení katolických matrik. Pro osoby bez vyznání. Od roku 1870¹³ se zavedly civilní matriky pro osoby bez vyznání. Před vznikem Československé republiky jich byl pouze malý počet. Na základě ohlášení úmrtí osoby matričnímu úřadu, byl vydán úmrtní list, který byl veřejnou listinou a sloužil jako důkaz smrti člověka.

Oproti shora uvedené úpravě ABGB, v současné době existuje na území České republiky rozsáhlá právní úprava nakládání s lidskými pozůstatky, případně ostatky¹⁴, včetně darování, odběru a transplantace tkání a orgánů¹⁵. Smrt je definována v transplantačním zákoně jako nevratná ztráta funkce celého mozku, včetně mozkového kmene, nebo nevratná zástava krevního oběhu.¹⁶

---

⁹ Ottův naučný slovník, Argo/Passeka Praha 2000, s. 538. K vnímání smrti dnes v jurisprudenci viz např. Šouša, J., Štefko, M., Zagadnienie następstw śmierci pracodawcy w zakresie przejęcia praw i obowiązków ze stosunku pracy w prawie pracy Czech, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, roč. 72, 2010, č. 4 s. 121.

¹⁰ Matrika (z lat. matrix, matice, kmen) je veřejný úřední seznam, nejčastěji jmen. V České republice jde o seznam narození, sňatků, registrovaného partnerství a úmrtí, který vedou matrikáři na určených matričních úřadech podle zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení ze dne 2. srpna 2000.

¹¹ Císařský patent Josefa II., o vedení matrik narozených, oddaných a zemřelých farními úřady katolické církve ze dne 20. února 1784. Viz. důvodová zpráva k zákonu č. 301/2000 Sb. o matrikách, jménu, a příjmení a o změně některých souvisejících zákonů ze dne 2. srpna 2000.

¹² Císařský patent Josefa II., Toleranční patent ze dne 13. října 1781.

¹³ Ottův slovník naučný, heslo Matriky, sv. 16, s. 995.

¹⁴ Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřbnictví a o změně některých zákonů ze dne 29. června 2001.

¹⁵ Zákon č. 285/2002 Sb., ve znění pozdějších novelizací, o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon) ze dne 30. května 2002.

¹⁶ Viz § 2 transplantačního zákona.

Úmrtí osoby, nebo nález těla zemřelého mimo zdravotnická zařízení se oznamuje lékaři nebo poskytovateli zdravotnických služeb. Nejsou-li poskytovatelé nebo lékaři, oznámí se úmrtí nebo nález těla na jednotnou evropskou linku tísňového volání 112. Každý člověk má při nálezů těla oznamovací povinnost. Ihned po nálezů je nutné vždy prohlédnout tělo za účelem zjištění smrti osoby a pravděpodobného data, případně času úmrtí a příčiny smrti. Prohlídku těl osob, které zemřely ve výcvikovém prostoru nebo jiném zařízení ozbrojených sil nebo při výkonu služby, provádějí lékaři ozbrojených sil.¹⁷

Při prohlídce těla zemřelé osoby lékař vyplní List o prohlídce zemřelého¹⁸ a zajistí předání těla pohřební službě, případně zajistí převoz těla na pitvu. Po té předá List zemřelého všeobecnému lékaři, u něhož je mrtvý registrován. List zemřelého je následně do tří dnů od smrti člověka předáván matrice, a po té i Ústavu zdravotnických informací a statistiky České republiky, Českému statistickému úřadu a provozovateli pohřební služby. Matrika vystaví úmrtní list, který slouží jako důkaz smrti člověka.

Hromadné úmrtí osob při mimořádné události zákon definuje jako událost, při níž zemře více než deset osob. Lékaři, kteří se dostaví k místu nálezů obětí zasahují v místě nálezů těl, či v tzv. vnější zóně, kde třídí oběti podle stupně postižení, nebo konstatují smrt. V takovém případě policie České republiky provede identifikaci zemřelých těl a zajistí převoz do zdravotnických zařízení, případně zajistí lékaře v obou soudního lékařství, či lékaře ze zdravotnického zařízení, který zajistí prohlídky zemřelého a provede úkony klasické úkony výše uvedené.

Pro případy, kdy nelze prokázat úmrtí osoby úmrtním listem, použije se zákonná úprava institutu prohlášení za mrtvého.

3. Všeobecný zákoník rakouský

3.1. Nasciturus

Živý člověk byl osobou ve smyslu občanského práva 19. a první poloviny 20. století jako subjekt svých osobních a majetkových práv. ABGB považoval způsobilost mít práva a povinnosti (dle dobové terminologie způsobilost k právním činům) za osobní právo, a to právo vrozené. Ačkoliv občanský zákoník nikde výslovně neupravoval, kdy se člověk

---

¹⁷ Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování ze dne 6. listopadu 2011 (zákon o zdravotních službách).

¹⁸ Podle vyhlášky č. 297/2012 Sb., o Listu o prohlídce zemřelého ze dne 5. září 2012.

stával osobou v právním smyslu, s ohledem na římskoprávní teorii se vytvořila obecná právní zásada, že se tak stávalo narozením.

Narozením se rozumělo oddělení dítěte od těla matky. Do doby narození právně existovala pouze osoba matky, dítě se považovalo za součást jejího těla. § 22 ABGB upravoval nárok na zákonnou ochranu nenarozeného dítěte od doby svého početí. V praxi to znamenalo, že v situaci, kdy se jednalo o právech dítěte, hledělo se na něj jako na narozené. V případě, že se dítě narodilo mrtvé, považovalo se s ohledem na jeho práva, zachované a chráněné pro případ života, jako by nikdy nebylo počato.¹⁹ Embryo požívalo občanskoprávní ochrany, ale nebylo subjektem práva, protože občanský zákoník o něm nikde nestanovil, že se jedná o osobu v právním smyslu. V té době, byly však výklady ustanovení § 22 nejednoznačné a bylo vyloženo jako právní ustanovení s fikcí. Pokud se dítě narodilo živé, mělo se za to, že bylo zrozeno již v době početí, pokud to po něj bylo výhodné.²⁰ V případě pochybnosti o tom, zda se dítě narodilo živé či mrtvé, platila domněnka, že se narodilo živé. Prokazovalo se důkazem opaku. Nejprve se prokazovala samotná skutečnost porodu, což vyplývalo z obecných právních zásad. Bylo nutné prokázat okolnosti, o něž se opíral nárok a kdo tvrdil opak, nesl důkazní břemeno. Jakmile však jednou někdo prokázal skutečnost porodu, už nemusel prokazovat, zda se dítě narodilo živé a osoba tvrdící opak, prokazovala narození mrtvého dítěte.

3.2. Nezvěstnost a domněnka smrti

Pod zvláštní ochranou tohoto zákoníku byly mj. osoby způsobilé k právním činům (dobová terminologie pro právní osobnost), které pro svou nepřítomnost nemohly právně jednat a zajistit si tak své záležitosti.²¹ Způsobilost k právním úkonům nezanikala výlučně fyzickou smrtí člověka. V úvahu připadaly ještě možnosti zbavení způsobilosti rozhodnutím soudu například pro spáchání trestného činu, ale i tak zvanou civilní smrtí.²² Smrtí nezanikala

---

¹⁹ V ust. § 22 ABGB byla recipování římskoprávní obecná zásada „nasciturus pro iam nato habetur quoties de commodo eius quaeritur.

²⁰ Srovnej rozhodnutí Nejvyššího soudu č. 12.640 in Vážný F. Rozhodnutí Nejvyššího soudu Československé republiky ve věcech občanských, Praha 1924, („dále jen Vážný, F.“).

²¹ Viz §21 ABGB.

²² Kocher, G., Grundzüge der Privatrechtsentwicklung und der Geschichte der Rechtswissenschaft in Österreich, Wien 1977, s. 76-78.

právní způsobilosti tehdy, když se smrt považovala za takovou skutečnost, při níž vznikala další práva a povinnosti²³.

Rakouský občanský zákoník upravoval speciální zákonnou ochranu osobám nepřítomným. Ustanovení § 24 ABGB pojednávalo o domněnce smrti nepřítomné osoby. Domněnka o smrti nepřítomného platila ve třech případech:

1. jestliže uplynulo osmdesát let od jeho narození a zároveň po dobu deseti let nebylo známé jeho místo pobytu
2. pokud se o dotyčné osobě celých třicet let nevědělo (v ABGB v § 24 uvádělo „...*bez ohledu na dobu jeho narození, jestliže po plných třicet let zůstal neznámým*“)
3. jestliže byl těžce zraněn ve válce nebo byl-li na lodi, která ztroskotala, či v jiném blízkém nebezpečí smrti a od konce roku, v němž se uskutečnila tato událost se již tři roky pohřešoval. Platila domněnka, že loď ztroskotala, pokud nedoplula do svého místa určení, nebo pokud neměla pevný cíl cesty, nevrátila se a od poslední zprávy o ní uplynula tříletá lhůta. Za den ztroskotání platil poslední den této lhůty.²⁴

Ve všech třech uvedených případech bylo možné žádat o prohlášení za mrtvého („podle dobové terminologie prohlášení za mrtva“). Domněnky nepřítomnosti byly upraveny z důvodu toho, že nezvěstnost, stejně jako nepřítomnost osoby v delším časovém úseku, aniž by o ni byly jakékoliv zprávy, působila problémy v oblasti manželství a majetkového práva.

Ve středověku se tato situace řešila prozatímním předáním majetku dědici s možností restituace v případě návratu nezvěstné osoby. V ABGB naproti tomu byl institut ležící pozůstalosti, případně bylo možné jmenovat nezvěstnému opatrovníka. Nezvěstnost upravená v ABGB měla kořeny právě v popsaném středověkém právu, jež bylo ovlivněno i italsko-saským právním systémem, který určoval věkovou hranici nezvěstného do 70. let života a francouzsko-slezským právním systémem, ten stanovil lhůty v nichž musela být osoba nezvěstná, aby mohla být prohlášena za mrtvého, nejprve 30 let a následně pouhých 10 let.²⁵ V rakouském právu před ABGB neexistoval institut prohlášení za mrtva. Nezvěstný se automaticky, po uplynutí lhůty 32 let, považoval za mrtvého.

---

²³ Viz např. ust. §547 ABGB „... před přijetím dědice se bude zemřelý považovat za vlastníka předmětu dědictví.“

²⁴ Viz § 24 ABGB.

²⁵ Kocher, G., tamtéž.

Občanský zákoník stanovil dvě materiálně právní podmínky, za nichž mohla být osoba prohlášena za mrtvou:

- 1) neznámá
- 2) žádost zúčastněné osoby o zahájení řízení o prohlášení za mrtva

Ustanovení § 24 ABGB uvádělo tak zvanou kvalifikovanou nepřítomnost, která se nazývala neznámá. Jednalo se o situaci, kdy osoba mohla být prohlášena za mrtvou, pokud o ni po určitou dobu nebyly žádné zprávy. Neznámá byla kvalifikována dvěma skutečnostmi, dobou neznámosti a okolnostmi jakými k neznámosti došlo. Neznámá byla ta osoba, o níž nebyly žádné zprávy v místě jejího bydliště a zároveň se nevědělo, na jakém místě se zdržuje. Definicí a contrario se vymezovalo, že přítomností osoby se rozumělo toliko, že osoba prováděla jakoukoliv činnost v místě svého bydliště a nebylo žádných pochyb o tom, že byla mezi živými. Občanský zákoník vyžadoval též existenci jisté pochybnosti o životě nepřítomné osoby, protože nejistota o pobytu spolu s jistotou o životě osoby nevedla ke kvalifikované nepřítomnosti a nemohlo tak být zahájeno řízení o prohlášení za mrtva.²⁶ Pochybnosti o tom, zda je neznámá osoba na živu, vznikaly především jako reakce na neexistenci jakékoliv zprávy o ní. Pro institut prohlášení za mrtvého byla rozhodná zpráva, která přinášela jakoukoliv informaci, že byla dotyčná osoba živá. Jiná zpráva nebyla pro počítání lhůt v ustanovení § 24 rozhodná.

Praxe se setkávala také se situací, kdy nebyl dostatek zpráv o životě osoby a místě jejího pobytu, ale z důvodu např. utajení jejího bydliště. V tomto případě se nejednalo o kvalifikovanou nepřítomnost ve smyslu neznámosti podle § 24 ABGB, ale považovalo se to za nepřítomnost prostou. Pokud bylo možné prokázat úmrtí osoby veřejnými listinami, např. úmrtním listem, byla neznámá vyloučena, neboť doložením těchto listin byl proveden důkaz smrti, který vylučoval prohlášení za mrtva.²⁷

K tomu, aby mohla být osoba prohlášena za mrtvou, musely uplynout zákonem stanovené lhůty neznámosti, přičemž ABGB odlišoval s ohledem na lhůty dva druhy neznámosti:

- 1) neznámá prostá, charakterizována určitým časovým úsekem

---

²⁶ Rouček, F., Sedláček, J., Komentář k Československému občanskému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi. 1. svazek, Codex Bohemia, Praha 1998, s. 213. („dále jen Rouček, F., Sedláček, J.“)

²⁷ Viz § 10 zákona č. 20/ 1883 ř. z., o řízení při prohlášení za mrtvého a vedení důkazů smrti ze dne 16. února 1883.

2) nevědění kvalifikovaná, charakterizována dobou trvání a okolnostmi, za nichž k nevědění došlo

Lhůta prosté nevědění byla vymezena časovým úsekem deseti let, avšak pokud uplynulo sedmdesát let ode dne narození osoby a zároveň pět let od poslední zprávy o jejím životě, zkracovala se lhůta na pět let. Výkladem a contrario, kdyby osoba nedosáhla věku sedmdesáti let, mohla být prohlášena pouze tehdy, byla-li nevědění již deset let. Desetiletá lhůta prosté nevědění byla kvalifikována ještě dosažením věku třiceti let. V praxi to znamenalo, že podat návrh na prohlášení za mrtva bylo možné až po té, co nevědění dosáhl třicet let věku.

Kvalifikovanou nevědění charakterizovala i okolnost při níž se nevědění osoba vyskytovala v situaci ohrožení života. Těmi okolnostmi se rozuměly např. plavba na moři, válka nebo událost při níž se osoba nacházela v blízkém nebezpečí smrti.²⁸ V případě blízkého nebezpečí smrti se jednalo o událost, kde bylo nebezpečí smrti velmi vysoké, případně se stupňovalo, např. při výbuchu plynu, při požáru, povodni, apod. V těchto případech muselo být prokázáno, že poslední zpráva o životě dané osoby pocházela z místa nebezpečné události a od té doby o ní neexistovaly žádné jiné zprávy. Nevědění osoba se nemusela pohybovat např. přímo v místě výbuchu nebo požáru, ale stačilo, pokud se pohybovala na místě, které bylo takovým výbuchem, či požárem ohroženo, a tím se osoba ocitla ve smrtelném nebezpečí. Nebylo nutné prokazovat zranění osoby při takové události. Kvalifikovaná nevědění nebyla naplněna, pokud bylo možné prokázat, že osoba při dané události nezemřela, ale stala se nevědění jiným způsobem, například při události odešla, neznámo kam. Okamžik, kdy nastalo blízké nebezpečí smrti nebylo v občanském zákoníku nikde uvedeno, vše bylo ponecháno na volné úvaze soudce.²⁹

Občanský zákoník uváděl speciální případ nebezpečné události, potopení lodi, kdy se vrak potopené lodi našel.³⁰ Osoby, jež se účastnily námořní plavby se v době potápění lodi ocitly v blízkém ohrožení smrti. Toto se vztahovalo pouze na námořní plavky, nikoliv na říční, v takovém případě bylo nutné aby situaci posoudil soudce, ale nemělo by to za následek kvalifikovanou nevědění podle § 24 ABGB. Z hlediska míry intenzity ohrožení smrti byla při námořní plavbě jednoznačně vyšší míra nebezpečí smrti, než při plavbě říční.

---

²⁸ Kocher, G. Tamtéž.

²⁹ Rouček, F., Sedláček, J., s. 223.

³⁰ Toto lze chápat jako zbytečnou kazuistiku, pozůstatek středověkého práva.

Zákoník upravoval i případ, kdy se vědělo, že loď vyplula z přístavu, avšak do cíle nedoplula (dle dobové terminologie „do domovského přístavu“) a loď se stala nezvěstnou. Lhůta nezvěstnosti lodi byla tříletá od doby, kdy o lodi byla poslední zpráva. Tříletá lhůta od ztroskotání lodi běžela od posledního dne v roce, v němž loď ztroskotala.

Paragraf 24 ABGB upravoval též válečnou nezvěstnost, která byla kvalifikována těžkým zraněním ve válce. Osoba zraněná ve válce musela utrpět úraz při výkonu válečných operací, na válečném území i mimo něj a nemuselo. To znamenalo, že pokud se osoba těžce zranila při události nesouvisející s válečnými operacemi, nenaplnila se kvalifikace nezvěstnosti. Při prohlášení za mrtvého musela být prokázána způsobená těžká újma na zdraví, ohrožující život. Válečná nezvěstnost se nevztahovala pouze na vojáky, nebo příslušníky armády, ale i na civilní obyvatele, nebo cizince, těžce zraněné při válečných operacích. Nejasná byla situace u nezvěstného účastníka války, neboť občanský zákoník nikde nedefinoval, kdo byl účastníkem války, ani v komentářích ABGB nebylo jasné, zda se za účastníka považoval člen armády, voják nebo i civilista, jež měli povinnost zajišťovat zdravotní pomoc atd. Podle rozhodnutí Nejvyššího soudu z roku 1919 sjednocujícího nejednoznačnou aplikační praxi³¹ lze za účastníky ve válce považovat toliko příslušníky branné moci, kteří jako takoví, byli v poli nebo na jiném místě válečných událostí, nikoli též příslušníky branné moci v zázemí. Tříletá lhůta válečné nezvěstnosti se počítala od konce roku, v němž byla válka fakticky nebo právně skončena.³²

V případech hromadných katastrof, kdy vznikly důvodné pochyby, která ze dvou nebo několika zesnulých osob zemřela dříve, se použila domněnka, že všechny osoby zemřely současně a nebylo možné přenášet práva jedné osoby na druhou.³³ V řízení o prohlášení za mrtvého mohl soud stanovit jen určitý den úmrtí a nemusel se stanovit přesný čas úmrtí, pokud měla legitimovaná osoba právní zájem na určení přesného času úmrtí, např. z důvodu dědické posloupnosti pro projednání dědictví, musela to prokázat, pak se domněnka současného úmrtí osob nepoužila.

3.3. Řízení o prohlášení za mrtva

Zvláštností historické právní úpravy zkoumaného institutu byla procesněprávní ustanovení. Přestože se jednalo o procesní právo, postupovalo se při řízení o prohlášení

³¹ Vážný, F., rozhodnutí č. 336 ze dne 16. prosince 1919, R II 165/19.

³² § 24 odst. 2 ABGB.

³³ §25 ABGB.

za mrtva podle hmotně právních ust. § 24 a § 25 ABGB, ve znění pozdějších novelizací, a dále podle procesních předpisů nesporného řízení z let 1883,³⁴ v meziválečné Československé republice v novelizovaném znění z roku 1918³⁵ a dále v reakci na první světovou válku přepisy z let 1918,³⁶ novelizované zákonem z roku 1921,³⁷ v němž došlo k výraznému zkrácení ediktálních lhůt a doplnily se podmínky pro prohlášení za mrtvé nezvěstné účastníky války a právním předpisem z roku 1931,³⁸ který byl účinný až do roku 1950.

Řízení se zahajovalo na návrh osoby mající právní zájem (dle dobové terminologie osoba zúčastněná). ABGB upravoval toliko předpoklady, po jejichž naplnění bylo možné žádat o prohlášení za mrtvého, ale neupravoval, které osoby byly legitimovány k podání žádosti o prohlášení za mrtva, toto byla uvedeno v § 2 zákona o řízení při prohlášení za mrtvého³⁹. Jednalo se o osobu, která měla právní zájem na prohlášení dané osoby za mrtvou. Věcně příslušné k řízení o prohlášení za mrtvého byly krajské soudy, podle posledního místa bydliště domněle zemřelé osoby, pro území Prahy to byl soud zemský (tj. krajský soud – první sborový soud). Tento druh řízení se použil v případě, že nebylo k dispozici tělo zemřelé osoby pro účely jeho ohledání a vystavení úmrtního listu, kde se uváděla přesná identifikace o zemřelém.

Institut prohlášení za mrtva zakládal vyvratitelnou právní domněnku o tom, že nezvěstná osoba je mrtvá. Z hlediska práva je prohlášení za mrtvého významné pro určení doby života dané osoby a jednak pro určení data smrti, s nímž mohou být spojeny právní důsledky. Prohlášení za mrtvého bylo za účinnosti ABGB statusovou otázkou člověka a nabývalo právní moci. Po nabytí právní moci bylo rozhodnutí významné při vedení matrik, kdy se v rozhodnutí soudu stanovilo datum úmrtí, jež bylo zapsáno do úmrtní matriky.⁴⁰

V rodinném právu zasahovalo prohlášení za mrtva do statusové otázky druhého manžela, ten byl rozhodnutím soudu ke dni, k němuž byl manžel prohlášený za mrtvého

---

³⁴ Zákon č. 20/1883 ř. z., o řízení při prohlášení za mrtvého a vedení důkazů smrti ze dne 16. února 1883.

³⁵ Zákon č. 129/1918 ř. z., o změnách zákona č. 20/1883 ř. z., o řízení při prohlášení za mrtvého a vedení důkazu smrti ze dne 31. března 1918.

³⁶ Zákon č. 128/1918 ř. z., o prohlášení za mrtva, pokud jde o osoby ve světové válce nezvěstné, ze dne 31. března 1918; zákon č. 134/1918 Sb. z. a n., m. práv o běhu lhůty k prohlášení osob v nynější válce pohřešovaných za mrtvé ze dne 8. dubna 1918.

³⁷ Zákon č. 252/1921 Sb. z. a n., jímž se upravují ustanovení o prohlášení za mrtvého ze dne 30. června 1921.

³⁸ Zákon č. 100/1931 Sb. z. a n., o základních ustanoveních soudního řízení nesporného ze dne 1. listopadu 1931.

³⁹ Zákon č. 20/1883 ř. z.

⁴⁰ Evidence matriky podle císařského patentu ze dne 20. února 1784.

považován za ovdovělého. Např. v usnesení⁴¹ Zemského civilního soudu ze dne 6. listopadu 1922 se uvádí: „...V. H. dne 25. července 1882 v Praze a rodičů V. H. A F. rozené J. narozený, do Rochova okres Roudnice příslušný, dne 9. Května 1907 před farním úřadem na Královských Vinohradech dle obřadu římsko-katolického s A. rozenou K. Oddaný, nejposléze fiakrtista⁴² v Praze, - pak vojín povoláný do zbraně dne 27. července 1914 ku domobraneckému pluku č. 9, jenž jako příslušník ozbrojené moci bývalého rakousko-uherského mocnářství zúčastnil se světové války r. 1914-1919, - v ní pak se ocitl na ruském bojišti dne 14. Března 1915 v nebezpečnosti blízké smrti a od toho času se pohřešuje a ježto od poslední zprávy o něm více než dva roky uplynuly, prohlašuje se ku žádosti manželky A. H. Na Zlíchově č. 10, - na základě konaného šetření a protože provedené řízení vyzývací marně uplynulo, za mrtva.“⁴³ Zároveň soud stanovil datum úmrtí ke dni 15. března 1917. A po té rozhodl, že manželství mezi nezvěstným panem V. H. a paní A. H. rozenou K. uzavřené dne 9. května 1907 na farním úřadě v Královských Vinohradech se považuje za zrušené.⁴⁴ Během řízení byl napsán i úmrtní, zápis, který obsahoval údaje o zemřelém panu V. H.

Řízení se zahajovalo pouze na návrh aktivně legitimovaného účastník⁴⁵ a vyšetření všech rozhodných okolností prováděl soud z moci úřední.⁴⁶ Návrh se podával v písemné formě, či ústně do protokolu u věcně a místně příslušného soudu, kterým byl krajský soud v místě posledního bydliště nezvěstného. Návrh na prohlášení za mrtva mohl být prodán nejdříve rok před uplynutím lhůty uvedené v § 24 ABGB. Pokud navrhovatel prokáže, že se osoba, jež má být prohlášena za mrtvou nacházela v situaci blízké nebezpečí smrti, mohl být návrh ihned po této události. Soud však prohlásil osobu za mrtvou až po uplynutí lhůt uvedených v § 24 ABGB.

Soud v prvním případě zkoumal procesní podmínky pro zahájení řízení. V první řadě ustanovil nezvěstnému opatrovníka⁴⁷ a následně zahájil šetření, zejména si opatřil rodný list osoby a jiné osobní dokumenty nezvěstného, případně zajistil výslech svědků. Tzv. ediktální

---

⁴¹ Usnesení Zemského civilního soudu ze dne 6. listopadu 1922, Archiv hl. m. Prahy, fond Usnesení Zemského civilního soudu, sign. A 645/22.

⁴² Fiakrista byl dobový termín označující muže, který řídil nájemný kočár tažený párem koní. Pozn. aut.

⁴³ Ve smyslu zákona č. 252/1921 Sb. z. a n. jímž se upravují ustanovení o prohlášení za mrtvého ze dne 30. června 1921 a § 24. ABGB.

⁴⁴ Podle § 9 zákona č. 20/1883 ř. z., o řízení při prohlášení za mrtvého a vedení důkazů smrti ze dne 16. února 1883 spolu s čl. V. zákona č. 252/1921 Sb. z. a n.

⁴⁵ Podle § 5 zákona č. 20/1883 ř. z. spolu s ust. § 16 zákona č. 100/1931 Sb. z. a n.

⁴⁶ Viz ust. § 3 zákona č. 20/1882 ř. z. spolu s ust. § 23 zákona č. 100/1931 Sb. z. a n.

⁴⁷ Viz ust. § 277 ABGB.

řízení⁴⁸ bylo zahájeno výzvou, jež měla formu veřejné vyhlášky v níž vyzval všechny osoby, které by mohly podat jakoukoliv zprávu, či svědectví o nezhvěstné osobě, aby tak neprodleně učinily. Stanovila se tzv. ediktální lhůta⁴⁹, po jejím uplynutí bylo znovu rozhodováno o žádosti o prohlášení za mrtvého.

V praxi to znamenalo, že oprávněný navrhovatel byl nucen po uplynutí lhůty ediktálního řízení podat návrh na prohlášení za mrtvého znovu. Vyhláška se vyvěsila na soudní desce, uveřejnila se v úředním listu, časopisech, případně se ohlásila v obecním rozhlasu a doručila se na adresu účastníkům řízení. Soud po ediktálním šetření žádost zamítl, nebo mu vyhověl a prohlásil nezhvěstného za mrtvého. Na počítání lhůty podle § 24 ABGB měla rozhodný vliv poslední zpráva o životě nezhvěstného, avšak rozhodné nebylo, kdy zpráva k soudu došla, ale z jakého data byla. Po projednání všech rozhodných skutečností soud prohlásil nezhvěstného za mrtvého a stanovil datum úmrtí, jako den o němž bylo prokázáno, že ho nezhvěstný nepřezil. Soudní výrok nahradil důkaz smrti veřejnou listinou, tedy úmrtním listem.

Pro účastníky první světové války v letech 1914-1919 platily hmotně právní předpisy § 24 ABGB, shora vyložené. Řízení probíhalo prakticky stejně jako u jiných prohlášení za mrtvého. V letech 1918 a 1921, jak je již výše uvedeno, proběhly novelizace procesní úpravy občanského práva v oblasti prohlášení za mrtvého v reakci na první světovou válku. To mělo za následek zkrácení lhůt, přičemž návrh na prohlášení za mrtvého bylo možné podat ihned po jednom roce od doby, z níž pocházela poslední zpráva o životě nezhvěstného. Ediktální lhůta byla jednoletá, ale v případě, že při vydání ediktu uplynuly dva roky od poslední zprávy o nezhvěstné osobě, mohla být zkrácena až na šest měsíců.

V ediktu i v rozhodnutí soudu musela být uvedena skutečnost, že se jednalo o účastníka války, který byl nezhvěstný jako příslušník branné moci, nebo že se dostal do styku s válečnými operacemi. Např. v rozhodnutí⁵⁰ Zemského civilního soudu, oddělení X., ze dne 1. dubna 1921 se uvádělo, že „*pan B. H. dne 7. září 1883 v Bečtině č.p. 23, ženatý s paní A. rozenou N. dne 11. listopadu 1914 před farním úřadem svatého Jakuba v Praze. Vojín pěšího*

---

⁴⁸ Ediktální řízení, byl typ řízení, v němž soud vyzval osoby, aby se určitým způsobem účastnily soudního řízení. V této souvislosti se používá pojem ediktální u lhůt. Institut přetrvával i po roce 1945 viz Dekret prezidenta republiky č. 117, kterým se upravují ustanovení o prohlášení za mrtvého ze dne 27. října 1945. Dnes je ediktální řízení např. u korporací.

⁴⁹ Ediktální lhůta byla z počátku v délce jednoho roku, novelizací zákona č. 20/1883 ve znění novely č. 129/1918 došlo k výraznému zkrácení ediktálních lhůt, kdy ji soud ukládal podle svého uvážení, ale nesměla být kratší než tři měsíce.

⁵⁰ Usnesení Zemského civilního soudu ze dne 1. dubna 1921, Archiv hl. m. Prahy, fond Usnesení Zemského civilního, soudu sign. A 332/21.

pluku č.18 v Hradci Králové povoláný do zbraně dne 30. července 1914 k témuž pluku číslo 18 jako příslušník ozbrojené moci bývalého rakousko-uherského mocnářství, účastnil se světové války roku 1914-1918 v ní pak upadl o vánocích 1914 do ruského zajetí byl interován v Petrepalavsku, Tobolsku a naposled v Žijově, odkud své manželce dne 14. října 1917 napsal zprávu, že se nalézá před operací slepého střeva, a tím se ocitl v nebezpečí blížícím smrti. Od té doby byl pohřešován a od poslední zprávy o něm uplynuly více než tři roky, přičemž více než rok od března 1918. Na návrh manželky byl na základě šetření prohlášen za mrtvého“.⁵¹ Zemský soud zároveň stanovil, že datum úmrtí pana B. H. bylo k 1. březnu 1918. Problém nastal v roce 1924, když se pan B. H. vrátil z Ruska a když uviděl svou manželku paní A., jak žije s někým jiným. Neřekl jí, že se vrátil a chtěl emigrovat. Dne 26. srpna 1924 požádal zastupitelství ČSR v Moskvě o vydání cestovního pasu. V tomto případě podala finanční prokuratura návrh na zrušení prohlášení za mrtvého podle procesních předpisů nesporného řízení z let 1883, ve znění pozdějších novelizací. Manželka pana B. H. poznala podle fotografie na pasu a soud následně prohlášení za mrtva zrušil.

K tomu, aby soud zrušil jeho výrok o prohlášení za mrtvého, bylo nutné prokázat, že je skutečně na živu, tzn. provést důkaz života. Prohlášení za mrtva mělo své důsledky v manželství. Občanský zákoník stanovil: „*pouhé projití času, určeného v § 24 pro prohlášení za mrtva, během něhož jeden manžel je nepřítomen, nedává sice druhé straně ještě práva, považovati manželství za rozvázané a vstoupiti do jiného manželství; jestliže je však tato nepřítomnost provázena takovými okolnostmi, které neponechávají důvodu pochybnosti, že nepřítomný zemřel, může u krajského soudu, v jehož obvodě měl nepřítomný své poslední bydliště a neměl-li bydliště, svůj poslední pobyt, žádati o soudní prohlášení, že se nepřítomný pokládá za mrtvého a manželství za rozloučené.*“⁵²

Z výše uvedeného je zřejmé, že k rozvodu manželství nestačilo pouhé prohlášení nezvěstného manžela za mrtvého ve smyslu ust. § 24 ABGB, ale soudce musel zvážit, zda všechny doložené skutečnosti vypovídaly o smrti nezvěstného.⁵³ Soud pak ve svém výroku uvedl: „...*nezvěstný manžel se prohlašuje za mrtva a že jeho manželství se prohlašuje za rozloučené*“ (dobový termín označující rozvod, pozn. autorky). V případě nezvěstného manžela, byl aktivně legitimován k podání návrhu druhý manžel, ale i jiná osoba, která

⁵¹ Ve smyslu § 1 odst. 1 zákona č. 128/1918 spolu s § 24 ABGB.

⁵² Viz § 112 ABGB.

⁵³ Vážný, F. Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských, ročník první, Praha 1921, č. 335.

prokázala právní zájem. Pokud byl manžel prohlášen za mrtva ve smyslu ust. § 24 ABGB, mohl žijící manžel dodatečně žádat, aby bylo na základě rozhodnutí o prohlášení za mrtvého manželství rozloučeno. V tomto řízení musel ovdovělý manžel prokázat, že do té doby nebyly pochybnosti o okolnostech, které provázely smrt manžela.

Konečně pak soudní důkaz smrti nevyklučoval, že nezvěstný zemřel dříve nebo později, nebo že byl živý. Pokud měla nezvěstná osoba v držbě majetek, hledělo se na ni jako na poctivého držitele.⁵⁴

4. Nový občanský zákoník

4.1. Právní osobnost člověka

V občanském zákoníku je upraveno vymezení fyzické osoby, jako člověk, který má právní osobnost od narození až do smrti. Právní osobnost znamená způsobilost mít v mezích právního řádu práva a povinnosti. Nasciturus⁵⁵ má právní osobnost v plném rozsahu, pokud se narodí živý. Tato normativní úprava má velký význam v oblasti dědického práva, kdy má plod stejné postavení jako narozený člověk. Právní osobnost není omezena pouze na způsobilost mít práva, vznikají mu tím i povinnosti. Např. zděděním majetku mu tím vzniká povinnost o něj pečovat. Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud je to v jeho prospěch. Nenarodí-li se dítě živé, hledí se na něj, jako by nikdy nebylo a jeho právní osobnost nikdy nevznikla. Ve sporných situacích je § 25 NOZ vyvratitelnou právní domněnkou, že se dítě narodilo živé. Pokud osoba tvrdí opak, musí to prokázat. Za živě narozené dítě se považuje plod, který projevil některou ze známek života (dech, akce srdeční, pulzace pupečníku, aktivní pohyb svalstva) a má porodní hmotnost 500 gramů a vyšší nebo nižší než 500 gramů a zároveň přežije-li 24 hodin po porodu.⁵⁶ Za mrtvě narozené dítě se považuje plod, který neprojevuje ani jednu známku života a má porodní hmotnost 1 000 gramů a vyšší. Z hlediska procesní právní úpravy občanského práva má vznik právní osobnosti vliv na procesní subjektivitu, tedy způsobilost být účastníkem řízení. Každý, kdo má způsobilost mít práva a povinnosti, má způsobilost být účastníkem řízení.

---

⁵⁴ Viz ust. § 278 ABGB.

⁵⁵ Nasciturus je latinský termín označující plod v matčině lůně.

⁵⁶ Definice živě narozeného dítěte je stanovena vyhláškou Ministerstva zdravotnictví České republiky č.11/1988 Sb., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky ze dne 29. ledna 1988.

4.2. Důkaz smrti

Zánik právní osobnosti člověka se pojí s jeho smrtí. Smrt člověka působí závažné právní následky a proto je nutné ji náležitým způsobem prokázat. V obvyklých případech úmrtí se prokazuje veřejnou listinou, vystavenou po ohledání těla mrtvého podle jiných právních předpisů.⁵⁷ Veřejnou listinou se rozumí úmrtní list.⁵⁸ Na základě listu o prohlídce zemřelého je proveden zápis do knihy úmrtí a na jeho základě lze vydat matriční doklad, jež bude obsahovat údaje v matriční knize.⁵⁹ Úmrtní list je vydán osobě, která prokáže právní zájem na vydání takového dokladu nebo která žila se zemřelým v době jeho smrti ve společné domácnosti a nebo je tzv. vypravitelem pohřbu zemřelého. V případě, že nelze tělo mrtvého člověka prohlédnout standardním způsobem, prohlásí ho za mrtvého soud i bez návrhu, pokud se daná osoba účastnila takové události, že se jeho smrt s ohledem okolnosti z nichž plyne důvodný a nepochybný závěr, že určitý člověk zemřel jako oběť události (např. letecké, námořní katastrofy). V těchto případech nelze provést ohledání mrtvého těla, ale na základě jiných důkazních prostředků, např. svědecké výpovědi, evidence seznamu cestujících apod. Soud svým rozhodnutím soud určí den pravděpodobného úmrtí.

Pokud jde o hromadné nehody, či jiné katastrofy, při níž zemřelo více osob a právní následek je závislý na skutečnosti, že určitý člověk nepřežil jiného, a není-li jisté, který z nich zemřel jako první, má se za to, že zemřely všichni společně. Statusové otázky člověka se týká i otázka místa úmrtí, a proto pokud není známo, kde člověk zemřel, platí zde právní domněnka, že zemřel tam, kde bylo nalezeno jeho tělo. Za místo, kde zemřel člověk prohlášený za mrtvého, se považuje takové místo, kde naposledy žil před jeho smrtí.⁶⁰

Občanský zákoník u smrti rozlišuje mezi situacemi, kdy je smrt člověka jistá, protože je patřičně prokázána úmrtním listem, a situací, kdy nelze mrtvé tělo prohlédnout, protože není, ale člověk se účastnil takové události, že se jeho smrt vzhledem k jejím okolnostem jeví jako jistá a bude prohlášen za mrtvého soudem. Soud tak učiní bez návrhu. Na základě pravomocného soudního rozhodnutí soud se na matričním úřadě provede zápis v knize úmrtí a oprávněné osobě se vydá úmrtní list. Zákonodárce použil dikci smrt se jeví jako jistá s akcentem na obvyklost plynutí věcí. Byl si vědom toho, že v životě mohou nastat i takové události, kdy může člověk přežít i v situaci, kdy se jeho smrt jeví jako jistá.

⁵⁷ Viz transplantační zákon a zákon o zdravotních službách.

⁵⁸ Tamtéž.

⁵⁹ Viz § 24 odst. 1 zákona č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení ze dne 2. srpna 2000.

⁶⁰ Viz ust. § 25 NOZ.

Pokud je proveden mylný důkaz smrti nebo zjistí-li se, že člověk prohlášený za mrtvého je ještě naživu, k prohlášení za mrtvého se nepřihlíží (tzn. má se za to, jako by nikdy nebylo). V takovém případě se však neobnovuje manželství, nebo registrované partnerství. Není vyloučen ani důkaz, že ve skutečnosti nastala smrt dříve nebo později, než je uvedeno v prohlášení za mrtvého.⁶¹

Situace, při níž se smrt člověka nejeví jako jistá, ale je založena na určité pravděpodobnosti smrti, protože lze mít důvodně za to, že člověk zemřel a proto bude prohlášen za mrtvého. Soud prohlásí člověka za mrtvého pouze na základě návrhu osoby, která na tom prokáže právní zájem. Právní následek prohlášení za mrtvého je, že se na člověka hledí, jako by zemřel. Jedná se o právní fikci zániku osobnosti.

Prohlášení za mrtvého má své důsledky i na statusové postavení žijícího manžela, na něhož se hledí jako na ovdovělého, protože prohlášením manžela za mrtvého zaniká manželství nebo registrované partnerství dnem, který se pokládá za den jeho smrti.⁶²

4.3. Nezvěstnost, domněnka smrti a prohlášení za mrtvého

Nezvěstnost je takový právní stav, kdy je člověk nepřítomný, nejsou o něm žádné zprávy a nevykonává svá práva a povinnosti.⁶³ Osobu pohřešovanou, prohlášenou za nezvěstnou u níž jsou vážné pochybnosti o tom, zda je živá, ale zároveň není jisté, že je mrtvá („jeho smrt není nepochybná“)⁶⁴, soud prohlásí za mrtvou. Soud ve svém rozhodnutí určí den, kdy nezvěstný pravděpodobně nepřežil a tento den bude dnem smrti nezvěstného člověka. Podat návrh na prohlášení za nezvěstného může osoba, která na tom má právní zájem, zejména manžel, jiná blízká osoba, spoluvlastník, zaměstnavatel nebo korporace, na níž má člověk účast. Nezvěstného člověka lze prohlásit za mrtvého, pokud kumulativně splňuje následující podmínky:

- a. je plně svéprávný
- b. opustil své bydliště
- c. nepodal o sobě žádnou zprávu
- d. není o něm známo, kde se zdržuje

---

⁶¹ Dvořák, J., Švestka, J., Zuklínová, M. a kol. Občanské právo hmotné, svazek 1. Díl první, Wolters Kluwer ČR, Praha 2013, s. 232, („dále jen Dvořák, J., Švestka, J., Zuklínová, M. a kol.).

⁶² Viz ust. § 71 NOZ.

⁶³ Viz Dvořák, J., Švestka, J., Zuklínová, M. a kol., tamtéž.

⁶⁴ Dvořák, J., Švestka, J., Zuklínová, M., s. 233.

Každý, kdo jedná v záležitostech nezvěstného, musí tak činit ve prospěch jeho zájmů. Ustanovení § 67 odst. 1 NOZ předpokládá, že osoba jednající bude znát zájmy nezvěstné osoby, nebo je bude alespoň předpokládat. Na právní jednání, k došlo bez udělení souhlasu, přivolení, odevzdání nebo jiného konání nezvěstného se hledí, jako na neplatné. To neplatí, pokud se jedná o záležitosti jeho osobního stavu zájmů nezvěstného. Bylo-li však právní jednání učiněno v době kdy člověk opustil své bydliště, avšak dříve než byl prohlášen za nezvěstného, nahlíží se na toto jednání jako na platné, pouze s odkládací podmínkou vydání rozhodnutí, jímž bude prohlášen za nezvěstného.

Člověk, který byl prohlášen za nezvěstného nemůže po svém návratu namítat neplatnost, nebo neúčinnost právního jednání učiněného za jeho nepřítomnosti, protože se v nich projev jeho vůle nevyžadoval. Prohlášení za nezvěstného pozbývá účinků:

- a. pokud se člověk prohlášený za nezvěstného vrátí domů
- b. nebo jmenuje-li správce svého jmění
- c. prohlášením za mrtvého, a to dnem, určeným jako den smrti nezvěstného

Pokud o sobě nezvěstná osoba podá věrohodnou zprávu, pravděpodobně dojde k zániku účinku nezvěstnosti také z důvodu pomnutí jedné podmínek prohlášení za nezvěstného, ačkoliv ust. § 68 NOZ s tím zánik účinků nezvěstnosti přímo nespojuje.⁶⁵ Bude-li za nezvěstného prohlášen ten, kdo ustavil správce svého majetku, nejsou tím dotčena práva a povinnosti ustaveného správce. To neplatí, jestliže je správce neznámý, nebo odmítne-li jednat v zájmu nezvěstného, svá jednání v zájmu nezvěstného zanedbává, nebo jednat vůbec nemůže.

Zákonné předpoklady, za nich může být člověk prohlášen za nezvěstného mohou být naplněny, aniž by soud člověka za nezvěstného prohlásil. V tomto případě odlišujeme formu nezvěstnosti, jež nezakládá závažné právní následky, ale je významná z hlediska času, který musí uplynout, aby soud mohl prohlásit člověka za mrtvého. Člověk může být nezvěstný tím, že opustil své bydliště, nepodal o sobě zprávu a není o něm známo, kde se zdržuje, ačkoliv nebyl soudně prohlášen za nezvěstného. Ustanovení § 75 pojednává o případě, kdy se člověk stal nezvěstným jako účastník události, při níž byl v ohrožení života větší počet osob. Jedná se o nebezpečné události jako letecká havárie, zemětřesení apod.

Na návrh osoby, mající právní zájem, prohlásí soud za mrtvého toho člověka, o němž lze mít důvodně za to, že zemřel a určí den, který pokládá za den jeho smrti. Člověka,

---

⁶⁵ Tamtéž.

kteřý byl prohlášený za nezvěstného, lze prohlásit za mrtvého nejdříve po uplynutí pěti let počítaných od konce roku, v němž došlo k prohlášení za nezvěstného. Nelze tak učinit v případě, objeví-li se v průběhu této doby zpráva, z níž lze usoudit, že je nezvěstný dosud naživu. Oproti tomu člověka, který nebyl soudně prohlášen za nezvěstného, ale naplňuje předpoklady nezvěstnosti⁶⁶ lze prohlásit za mrtvého nejdříve po uplynutí sedmi let od konce roku, v němž se objevila poslední zpráva, dokládající skutečnost, že byl nezvěstný naživu. Toho, kdo se stal nezvěstným před dovršením osmnácti let věku, lze prohlásit za mrtvého nejdříve po uplynutí roku, v němž uplyne dvacet pět let od jeho narození. To je odrazem zvýšené ochrany nezletilého člověka. Člověk, který se stal nezvěstným jako účastník události, při níž byl v ohrožení života větší počet osob, lze prohlásit za mrtvého nejdříve po uplynutí lhůty tří let od konce roku, v němž se objevila poslední zpráva o tom, že je naživu.

V návaznosti na shora uvedené případy, ust. § 76 NOZ řeší situaci, kdy byl člověk prohlášen za mrtvého, ale následně se ukáže, že je naživu. K takovému prohlášení se nepřihlíží, jedná se o mylné prohlášení za mrtvého, avšak manželství, nebo registrované partnerství se neobnovuje.

Z hlediska procesní právní úpravy je pro řízení o prohlášení člověka za mrtvého příslušný soud, který byl naposledy obecným soudem toho, kdo má být prohlášen za mrtvého. Řízení se zahajuje pouze na návrh osoby, mající právní zájem na prohlášení člověka za mrtvého, na základě domněnky smrti, podle ustanovení § 71 a následujících NOZ. příslušný soud rozhoduje ve věci rozsudkem, v němž určí den, který platí za den smrti člověka, případně den, který nezvěstný s největší pravděpodobností nepřežil. Zjistí-li soud, že člověk prohlášený za mrtvého, je naživu nebo žil v den, od něhož dosud neuplynula lhůta stanovená k tomu, aby nezvěstný člověk mohl být prohlášen za mrtvého, zruší rozsudek o takovém prohlášení. Pokud soud dodatečně zjistí, že člověk prohlášený za mrtvého zemřel v jiný den nebo se toho dne nemohl dožít, anebo jej přežil, rozhodne o změně data smrti, který je uveden v původním rozsudku.⁶⁷

5. Komparace ABGB a NOZ

Jak ABGB, tak i NOZ vychází z teorie právního dualismu a jednotlivé kodexy jsou konstruovány jako základní právní úpravy soukromého práva. Dokonce v NOZ je řečeno,

---

⁶⁶ Srovnej v ust. § 66 NOZ.

⁶⁷ Viz ust. § 54 a n. zákona č. 292/2013, o zvláštních řízeních soudních ze dne 12. září 2013.

že soukromé právo je nezávislé na veřejném právu. Podstatným úkolem těchto kodexů bylo především shrnout především právní úpravu týkající se záležitostí společných všem osobám.

Smrt člověka, jako právní skutečnost byla za doby účinnosti ABGB upravena odlišně, než je tomu nyní. Příčinou byla méně rozvinutá lékařská věda a praxe. Proto za okamžik smrti bylo považováno zastavení srdeční činnosti, či dechu, ačkoliv z dnešního medicínského pohledu je zřejmé, že smrt člověka nastává smrtí kmene mozkového. Rozdílný pohled byl ze stejného důvodu na skutečnost narození, za doby ABGB se za živě narozené dítě považovalo takové dítě, jež je odděleno od těla matky a pokud jeví jakékoliv známky života, považovalo se za živě narozené. Oproti tomu dnes, jak je v kapitole Právní osobnost člověka uvedeno, se dítě narodí živé po splnění několika kumulativních podmínek. Musí být odděleno od těla matky, projevit některé ze známek života a zároveň mít určitou porodní hmotnost. Tzv. institut nascitura v NOZ je téměř totožný s § 22 ABGB, jen formulace právních vět je odlišná, což je dáno vývojem české lingvistiky, která v 19. století navíc byla výrazně ovlivněna německojazyčnou úřední verzí zákoníku. Vyvratitelná domněnka o živě narozeném dítěti je v NOZ s ust. § 23 ABGB zcela totožná.

Důkaz smrti prováděný na základě úmrtního listu, jako veřejné listiny dokládající datum a místo úmrtí člověka se nijak neodlišoval od dnešního důkazu smrti, jen evidence matrik za účinnosti ABGB byla řídká. Civilní matriky byly vedeny až od roku 1870 pro osoby bez vyznání. Pro věřící lid vedli matriky evangeličtí a katoličtí faráři, ale byl jich velmi nízký počet. Stejně tak ohledání těla zemřelého nebylo nijak právně upraveno a mnoho lidí bylo pohřbeno bez ohledání lékařem, pouze za přítomnosti místního faráře. V současné době je podrobná evidence o zemřelých osobách a u každé osoby, která zemře. Pokud je k dispozici tělo k ohledání a identifikaci, je vydán úmrtní list.

Dosud se z let 1914 až 1950 doplňují a hledají údaje o obětech, které zemřely ve světových válkách. Většinu informací o těchto obětech lze dohledat v národním archivu v Praze, případně v okresních archivech, podle místa posledního bydliště účastníka války. Z dnešního pohledu jsou informace o obětech využívány např. při dodatečném projednávání dědictví, při restitucích, případně prohlášení za mrtvé⁶⁸.

NOZ stanoví v domněnce smrti materiální podmínky pro prohlášení za mrtvého stejně jako ABGB, a to podmínku nezhvěstnosti a návrh osoby, mající právní zájem. Institut nezhvěstnosti je v NOZ pojímán stejně jako v ABGB, a to jako nezhvěstnost prostá,

---

⁶⁸ Viz Kukánová, Z., Matušíková, L., Prohlášení za mrtva - úřední potvrzení i pramen ke studiu dějin, in Tereziánské studie a dokumenty, Academia, Praha 1996. s. 246-251.

charakterizovaná určitou dobou a nevědění kvalifikovaná, charakterizovaná dobou nepřítomnosti člověka, ale i mimořádnými okolnostmi ohrožení života. Nevědění prostá se v NOZ rozlišuje ještě na skutečnost, kdy je člověk nevědění, protože naplňoval podmínky nevědění a jako takový byl prohlášen soudem a nevědění, kdy člověk nebyl soudem prohlášen za nevěděního i přesto, že naplňuje předpoklady nevěděního.

V NOZ je oproti ABGB upraveno prohlášení za nevěděního, což výrazně ulehčilo prokazování nevěděního při prohlášení za mrtva. Pětiletá lhůta, po jejímž uplynutí lze prohlásit nevěděního člověka za mrtvého, vychází u NOZ přímo z ust. § 24 odst. 1 ABGB, přičemž absence podmínky: „...*uplynulo sedmdesát let od jeho narození*“, nahrazuje soudní prohlášení za nevěděního. V situaci, kdy člověk nebyl prohlášen za nevěděního, máme v NOZ upraveny kumulativní podmínky, které musí být naplněny, aby nevěděního mohl být prohlášen za mrtvého.

Musí naplňovat předpoklady nevěděního, tj. opustit své bydliště, nepodat o sobě zprávu a zdržovat se na místě, o němž nikdo nebude vědět. V takovém případě lze prohlásit za mrtvého po uplynutí sedmi let od konce roku, v němž byla poslední zpráva o tom, že je naživu.⁶⁹ Pokud se ale stal nevěděního před dovršením osmnácti let věku, nelze jej prohlásit za mrtvého dříve, než uplyne dvacet pět let od jeho narození. Toto ustanovení v NOZ je velmi podobné ust. § 24 odst. 1 ABGB, ale s ohledem na vývoj společnosti a práva došlo k výraznému zkrácení lhůt a věkového požadavku.

Právní úprava v NOZ a tzv. podmínka věku při prohlášení nevěděního lépe akcentuje důraz na ochranu nezletilých, která v době ABGB ještě nebyla tak sofistikovaná.⁷⁰ V ABGB je lhůta třiceti let ode dne narození nedůvodně dlouhá. Kvalifikovaná nevěděního je v NOZ uvedena v § 75, kde je vyžadována okolnost ohrožení života, stejně jako v § 24 ABGB, kde se okolnosti mimořádných událostí uvádí jako účastenství ve válce, nebo na lodi, která ztroskotala. NOZ je s ohledem na technický vývoj postmoderní společnosti obecnější a nepouští se do přesného výčtu okolností, ale přejímá tříletou lhůtu z ABGB.⁷¹

Právní úprava ustanovení paragrafů týkajících se hromadných katastrof, či nehod, kde není možné určit, kdo z účastníků takové události zemřel jako první, platí právní domněnka, že všichni zemřeli současně, je v obou zákonících totožná.⁷² Odlišně je upraven zánik

---

⁶⁹ Viz ust. § 74 odst. 1 a 2 NOZ.

⁷⁰ To se netýkalo jen soukromého práva, např. soudy pro mladistvé vznikly až v roce 1931, pozn. aut.

⁷¹ Srovnej ust. § 75 NOZ a ust. § 24 odst. 1 a 2 ABGB.

⁷² Srovnej ust. § 27 NOZ a § 25 ABGB.

manželství v důsledku prohlášení manžela za mrtvého. NOZ i ABGB nahlíží na člověka, který byl prohlášen za mrtvého, jako by zemřel. Odlišné stanovisko však zaujímá každý zákoník v případě zániku manželství. Podle ABGB zánik manželství v případě prohlášení za mrtvého nastával, pokud tzv. ovdovělý manžel požádal buď současně, nebo po prohlášení za mrtvého o rozloučení manželství. pro shrnutí to znamenalo, že prohlášením za mrtvého podle ust. § 24 automaticky manželství nezanikalo. Nedělo se tak jako u NOZ, kdy prohlášením manžela za mrtvého, zaniká manželství dnem, který je v rozsudku soudu uveden jako den smrti. Totéž platí obdobně i pro registrované partnerství.

V případě mylného prohlášení za mrtvého, se podle NOZ manželství ani registrované partnerství neobnovuje. ABGB se s tímto případem vypořádával odlišně. Pokud byl manžel mylně prohlášen za mrtvého a nebylo by zároveň soudem rozhodnuto o tzv. rozluce manželství, platila zde domněnka, že se na tuto skutečnost hledí, jako by prohlášen za mrtvého nikdy nebyl a manželství nezaniká.

6. Závěr

V návaznosti na rekodifikaci soukromého práva v České republice bylo cílem této práce bylo zachytit a zhodnotit právní úpravu ABGB a NOZ, zejména pomocí komparativní metody porovnat jejich jednotlivá právní ustanovení. Důvodem byla skutečnost, že ideovým zdrojem rekodifikace byl vládní návrh občanského zákona z roku 1937, přičemž tento vládní návrh byl modernizační revizí rakouského občanského zákoníku s odkazem na tradici střeoevropského právního myšlení a římskoprávní obecné zásady.

Práce vychází převážně z původního německého textu zákoníku z roku 1811 a z právní úpravy nového občanského zákoníku z roku 2012. Při psaní této práce byly využity komentáře glosující příslušnou právní úpravu ABGB. Praktické případy při prohlášení za mrtva byly použity z archivních materiálů archivu hlavního města Prahy. Z důvodu toho, že neexistuje mnoho literatury zabývající se prohlášením za mrtvého, byly v práci využity ve velké míře zákony z let 1811 a 1883 až 1950.

Ze závěrečné komparace této práce zřejmé, že institut prohlášení za mrtva přímo vychází téměř zcela z původní rakouské úpravy o prohlášení za mrtva. Odlišuje se především ve formulacích, což je dáno vývojem české lingvistiky a též výrazným zkrácením lhůt, za nichž může být člověk prohlášen za mrtva. Toto zkrácení slouží zejména osobám pozůstalým po zemřelém a osobuje oproti ABGB tak postavení vlastního člověka, kterého se tento institut týká. Může to být také způsobeno modernější technikou, zkracováním vzdáleností, kdy reakce zdánlivě zemřelého lze očekávat dříve. Dále v důsledku vývoje techniky v postmoderní společnosti je nová úprava pojímána spíše obecně, než konkrétně a nechává zde v souladu s novou koncepcí celého zákoníku (a nutno říci, že v rozporu s tradičním pojetím kontinentální právní kultury) prostor pro uvážení soudce. Objevují se také některé nové elementy úpravy (např. soudní prohlášení za nezvěstného).

V celkovém zhodnocení obou úprav nová právní úprava důkazu smrti a domněnky smrti vychází převážně z ABGB a místy je až totožná. Vzhledem k této skutečnosti a neexistenci jakékoliv nové judikatury, či literatury, která by upřesňovala, jak se v nejasných situacích může postupovat, je třeba obrátit se na komentované předpisy ABGB a rozhodnutí Nejvyššího soudu z tehdejší doby.

Závěrem je třeba zmínit, že cíle vytyčené v úvodu této práce byly na základě prostudování jednotlivých právních předpisů a jejich následného porovnání naplněny, avšak

toto téma lze dále zkoumat případně v diplomové práci z hlediska jeho právního vývoje v kontextu studia jednotlivých spisů uložených ve státních archivech.

Seznam literatury

1. Dvořák, J., Švestka, J., Zuklínová, M. a kol. Občanské právo hmotné, svazek 1. Díl první, Wolters Kluwer ČR, Praha 2013
2. Dvořák, J., Malý, K., Adamová, K., a kol. 200 let Všeobecného občanského zákoníku, Wolters Kluwer ČR, Praha 2011
3. Eliáš, K. a kol., Nový občanský zákoník s aktualizovanou důvodovou zprávou a rejstříkem, Nakladatelství Sagit, a. s., Ostrava 2012
4. Guth, J., Prohlášení za mrtvého se zvláštním zřetelem k účastníkům války 1939-1945 podle dekretu presidenta republiky č. 117/45, V. Linhart, Praha 1946
5. Hácha, E., Hoetzel, J., Weyr, F., Laštovka, K., Slovník veřejného práva československého, repr. pův. vyd. z r. 1938, svazek IV, Praha, Eurolex Bohemia, 2000
6. Kocher, G., Grundzüge der Privatrechtsentwicklung und der Geschichte der Rechtswissenschaft in Österreich, Wien 1977
7. Kukánová, Z. , Matušíková, L., Prohlášení za mrtva - úřední potvrzení i pramen ke studiu dějin, in: Tereziánské studie a dokumenty. Academia, Praha 1996
8. Kuklík, J., Vývoj československého práva 1945-1989, Linde, Praha 2009
9. Löwenbach, J., Novella k občanskému zákoníku: Text a výklad nových předpisů o prohlášení za mrtva, právech žen a nemanželských dětí, poručenství a právu dědickém dle cí. nařízení ze dne 12. října 1914, čís. 276 říš. zák., Taufer, Královské Vinohrady 1914
10. Malý, K., Soukup, L. (ed.), Československé právo a právní věda v meziválečném období 1918-1938 a jejich místo ve střední Evropě, Karolinum, Praha 2010
11. Ottův naučný slovník, Argo/Passeka Praha 2000
12. Rouček, F., Sedláček, J, Komentář k Československému obecnému zákoníku občanskému a občanské právo platné na Slovensku a v Podkarpatské Rusi, 1. svazek, Codex Bohemia, Praha 1998
13. Šouša, J., Štefko, M., Zagadnienie następstw śmierci pracodawcy w zakresie przejścia praw i obowiązków ze stosunku pracy w prawie pracy Czech, Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, roč. 72, 2010

Použité prameny

1. Archiv hl. m. Prahy, sign. A 332/21, Usnesení Zemského civilního soudu
2. Archiv hl. m. Prahy, sign. A 645/22, Usnesení Zemského civilního soudu

Elektronické

1. <http://alex.onb.ac.at/cgi-content/alex?aid=jgs&datum=1012&page=469&size=45>
(staženo 20. února 2014)

Tištěné

1. Vážný, F. Rozhodnutí nejvyššího soudu československé republiky ve věcech občanských, ročník první, Praha 1921

Právní předpisy

1. Císařský patent Josefa II., o vedení matrik narozených, oddaných a zemřelých farními úřady katolické církve ze dne 20. února 1784
2. Císařský patent č. 946/1811 Sb. z. s., Všeobecný zákoník rakouský (Allgemeines bürgerliches Gesetzbuch), vydaný pro území habsburské monarchie dne 1. června 1811. („dále jen ABGB)
3. Zákon č. 20/ 1883 ř. z., o řízení při prohlášení za mrtvého a vedení důkazů smrti ze dne 16. února 1883
4. Zákon č. 128/1918 ř. z., o prohlášení za mrtva, pokud jde o osoby ve světové válce nezvěstné, ze dne 31. března 1918
5. Zákon č. 129/1918 ř. z., o změnách zákona č. 20/1883 ř. z., o řízení při prohlášení za mrtvého a vedení důkazu smrti ze dne 31. března 1918
6. Zákon č. 134/1918 Sb. z. a n., m. práv o běhu lhůty k prohlášení osob v nynější válce pohřešovaných za mrtvé ze dne 8. dubna 1918
7. Zákon č. 11/1918 Sb. z. a n., o zřízení samostatného Československého státu ze dne 28. října 1918
8. Zákon č. 252/1921 Sb. z. a n., jímž se upravují ustanovení o prohlášení za mrtvého ze dne 30. června 1921

9. Zákon č. 100/1931 Sb. z. a n., o základních ustanoveních soudního řízení nesporného ze dne 1. listopadu 1931
10. Zákon č. 141/1950 Sb. z. a n., občanský zákoník ze dne 25. října 1950
11. Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a o změně některých zákonů ze dne 29. června 2001
12. Zákon č. 285/2002 Sb., ve znění pozdějších novelizací, o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon) ze dne 30. května 2002
13. Zákon č. 301/2000 Sb., o matrikách, jménu a příjmení ze dne 2. srpna 2000
14. Zákon č. 372/2011 Sb., o zdravotních službách a podmínkách jejich poskytování ze dne 6. listopadu 2011
15. Zákon č. 89/2012 Sb., občanský zákoník ze dne 3. února 2012
16. Zákon č. 292/2013 o zvláštních řízeních soudních ze dne 12. září 2013
17. Vyhláška č.11/1988 Sb., o povinném hlášení ukončení těhotenství, úmrtí dítěte a úmrtí matky ze dne 29. ledna 1988
18. Vyhláška č. 297/2012 Sb., o Listu o prohlídce zemřelého ze dne 5. září 2012

Judikatura

1. Nález ústavního soudu III. ÚS 77/97 ze dne 8. července 1997